

„История славянобългарска“ и идеите на Европейското просвещение

© 27.03.2019, 01:30 ч.

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ И ИДЕИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ

В послесловието на „История славянобългарска“ Паисий съобщава кои са били мотивите му да се захване с издирване на „забравените и погребани“ източници за историята на българския народ:

Разяждаше ме постепенно ревност и жалост за моя български род, че няма наедно събрана история за преславните деяния от първите времена на нашия род, светци и царе.

В това изречение откриваме няколко проблема:

Най-напред Паисий поставя въпроса за самоопределянето на човека. В средновековния свят то се е извършвало главно според религията. Достатъчно е било да знаеш кои са баща ти и майка ти и че си християнин. През 18. век обаче нещата не стоят така – принадлежността към някоя народност вече започва да се осъзнава като важна за човека. Затова обаче той трябва да познава своето минало. А ако това минало е изпълнено с велики дела, това дава повод за гордост и самочувствие.

Това е причината, поради която историята трябва да присъства в живота на общността, а липсата ѝ е повод за „ревност и жалост“. Ревност, защото другите народи около нас имат свои истории и затова са изпълнени с по-голямо самочувствие. И жалост, защото унижението на българите е незаслужено, тъй като и те имат славно минало.

На трето място, в изречението е казано, че в „Историята“ се разказва за „светци и царе“. С други думи, тя обръща вниманието на общността не само върху

воинските, но и върху духовните добродетели. Българският народ трябва да се самоосъзнава не само като силен, но и като мъдър и духовен.

От същото послесловие научаваме, че работата е отнела няколко години. Те са отишли основно за издирване на източници. Освен двете книги – „Славянското царство“ от хърватския монах Мавро Орбини и „Деяния церковния и гражданския“ от римския кардинал Цезар Бароний, които Паисий е познавал в руски преводи, за написването на „Историята“ си той е използвал различни жития на български светци и грамоти на български царе, пазени в книгохранилището на Хилендарския манастир. След завръщането си от Сремски Карловци обаче той е бил принуден да се премести в Зограф, където довършва работата си. И до днес ръкописът на Паисий се пази в библиотеката на Зографския манастир.

Книгата има две предисловия – За ползата от историята и Предисловие към читателите. Първото е превод, но второто е оригинално творение на автора, в което той изяснява задачите, които иска да постигне с труда си. Следват седем отделни глави, посветени на най-важните периоди от историята на българските царе (затова сред народа „Историята“ е била известна повече като „Царственик“) и българските светци. Накрая има послеслов, в който накратко се споменават обстоятелствата по написването и от който днес черпим сведения за живота на Паисий.

„История славянобългарска“ е завършена през 1762 г. За да я разпространи, Паисий започва да обикаля из българските земи и да я дава за преписване. Първият препис е направен от поп Стойко Владиславов, бъдещия Софроний Врачански, през 1765 г. Днес са познати около седемдесет преписа. Първото печатно издание е направено през 1885 г. от руския изследовател А. В. Лонгинов, а през 1898 г. проф Александър Теодоров-Балан прави и първото българско научно издание. През 1914 г. проф. Иван Иванов превежда текста на новобългарски език.

1. СЮЖЕТЪТ И ХУМАНИТАРНИТЕ ТЪРСЕНИЯ НА ВРЕМЕТО

Второто предисловие към „История славянобългарска“, насочено към *„онези, които желаят да прочетат и чуят написаното“*, е може би най-важният текст в цялата книга, защото в него е изведено основното послание, което тя иска да предаде на своите читатели. То е свързано с нуждата да се създаде истинска общност от затворените по своите домове и села българи християни. Или, както великолепно го е казал Иван Вазов:

*От днеска нататък българският род
история има и става народ!*

Ние, които сме се родили в рамките на общността и от деца сме усвоили нейните ценности, трудно можем да си представим, че е имало такъв исторически момент, в който българската нация не е съществувала. Но такъв момент е имало. Защото, за да има общност, за да има нация, трябва да съществува нещо, което да свързва отделните хора: представата за общ произход, за общо споделено минало, за общ език и култура, за обща идея какво искаме да постигнем. За да ги има всички тези неща, хората трябва да ги знаят. Днес всяко българско дете още от детската градина и началните класове на училището учи стихотворения, приказки, истории за миналото на нашия народ, за великите събития, които е преживял, за неговите герои, за учителите, които са му дали азбука и „книги да четат“. Във времената на робството българинът е бил затворен в своето малко селце или градче, без да знае нищо от това и само християнската вяра и народните песни са поддържали неговото самосъзнание.

Поставен в тези условия, българинът съвсем естествено е търсел общност, към която да се причисли и която да му даде съзнание за собствена значимост. Всеки малко по-просветен човек е поглеждал към съседните християнски народи, които са познавали своята история и култура, притежавали са повече знания за света, а това е давало по-големи възможности за развитие. И няма нищо чудно, че всеки, който е искал да напредне в живота, е смятал, че ще го постигне по-успешно, ако е грък или сърбин. Така българите постепенно са загубвали всички свои по-развити представители и действително са се превръщали в народ, съставен само от овчари и орачи. За родолюбеца Паисий това е недопустимо. За да не загине българският род и за да се включи в общността на самоосъзналите се и проспериращи народи, той трябва да придобие самочувствие, породено от знанията за своето минало. Тези знания е трябвало да му служат като пример за следване. В тъмните години на робството историческите хроники са били загубени, а с тях общността е загубила своята памет. А общностите, също както и хората, ако бъдат лишени от памет, изпадат в състояние на дълбок сън, „безпаметство“, както се казва метафорично. А още древните са знаели, че сънят е по-малкият брат на смъртта. Затова преодоляването на безпаметството е жизнено необходимо за българите, то е единствената възможност народът да оцелее и да пребъде през вековете.

В своето Предисловие Паисий говори за всички тези неща, обяснявайки на

своите български читатели как е стигнал до мисълта да напише книгата си, къде се съхранява паметта на народите, защо българската памет се е загубила и как и откъде той е намерил свидетелства, за да я възстанови. Така и само така българите няма да имат основания да се срамуват от своя род и език, а напротив – ще се гордеят с тях, както и ще чувстват милостта на Бога, който обича именно скромните и безхитростни овчари и орачи.

2. КОНФЛИКТЪТ КАТО СБЛЪСЪК НА ЦЕННОСТИ

Полемичният характер на Предисловието е съвсем очевиден. Но полемиката предполага наличието на някакъв сблъсък, на противопоставяне. Какъв е конфликтът, около който е изградено Предисловието към „Историята“? На пръв поглед това е противопоставянето между българите и съседните народи, към които редица „неразумни“ българи искат да се присъединят. Така разбран, конфликтът се превръща в чисто фолклорен. Той ни е познат от песните за Крали Марко, който защитава своя народ от посегателствата на чуждите, искащи да си присвоят неговите блага – земята, кръвта (млади момци, млади моми и невесты) и вярата (религията и езика). В Предисловието обаче конфликтът не е представен така. Съседните народи и най-вече гърците са показани като по-учени, по-културни и по-развити, заради което са станали и по-високомерни. Затова не са много за обичане, но все пак не са показани като врагове. Дори напротив – дадени са за пример: *„Но виж, неразумни, има много народи по-мъдри и по-славни от гърците – дали си оставя някой грък своя език и учение, и род, както ти, безумни, ги оставяш и нямаш никаква придобивка от гръцката мъдрост и политичност.“*

По този начин конфликтът се пренася вътре в българската общност. От едната страна на противоречието са онези, които хулят своя род и език и се отричат от тях, а от другата са малцината осъзнати родолюбци като Паисий, които искат да ги запазят. Първите се срамуват от своята принадлежност, защото не виждат никакви поводи за гордост и самочувствие. Ако беше истина, те щяха да са прави. Но Паисий им казва, че това не е истина. Затова техният срам е напразен, неистински. Те трябва да се срамуват не от връзката си с бедните и неграмотни овчари и орачи, а от своето непознаване на великото минало на народа си. Така конфликтът, изложен като противопоставяне между **срам** и **гордост**, всъщност се свежда до противопоставянето между **знание** и **незнание**, метафорично представени като сблъсък между **светлината** и **тъмнината**, между **фалшивите** и **истинските** ценности. Допълнителен нюанс към този основен конфликт е противоречието между **богатство** и **бедност**. Според християнското учение това

също е заблуда, защото богатството е земно и преходно, а Бог обича истински духовните неща. Затова Паисий привежда цяла поредица от примери, от които се вижда, че хората, допринесли най-много за развитието на човечеството, са били бедни и прости. В духа на християнското учение това са основно примери от Библията: Адам, бедното овчарче Давид, победило филистимския герой Голиат, бедният дърводелец Йосиф, в чийто дом се ражда и израства божият син Исус.

В резултат на всички тези сблъсъци се появява и още един – противопоставянето между *позор* и *слава*. Да принадлежиш към славен род е хубаво и затова Паисий иска да покаже на българите, че и техният род е славен. Но да се отречеш от своя народ, без да познаваш миналото му, без да се запиташ дали и заради твоето собствено невежество и бездействие знанията за неговото минало не са се загубили, е позорно. Повод за гордост и слава може да даде не само знанието за великото минало, но и искреното желание да служиш на своя народ, като дадеш всичко от себе си, за да пребъде той на земята.

3. ГЕРОИТЕ НА ПРЕДИСЛОВИЕТО КАТО МЯРА ЗА ЧОВЕШКОТО

Именно готовността да служиш на своя народ е онова, което превръща Паисий в такъв пример за следване, който е необходим на българите не само в онзи труден исторически момент, но и за вечни времена. Служенето му е и основната причина той да бъде канонизиран за светец, защото задачата на светеца е именно тази – да води хората по истинския път на вярата. В случая това е вярата в своя народ. Тя въплъщава „мъдростта“, противопоставена на „безумството“, характеризиращо всички онези, които, вместо да служат на своя род, се отказват от него.

В малката „История“ на Паисий неговият образ се очертава ясно. Той е монах, човек на вярата, затова и следва образците, завещани му от християнската традиция – да се *отрече от всичко земно*, да преодолее физическите несгоди и да се отдаде изцяло на своята мисия и служение. За това отречение говорят беглите сведения, които той дава в послеслова на книгата си: преодолял е болките в главата и стомаха, за да се посвети на своето дело.

В „Предисловието“ обаче на преден план излизат други характеристики на Паисий. Тук той се разкрива като човек на *знанието и словото*, който търси в *книгите* и ръкописите сведенията, които са му необходими, за да изпълни своята мисия. Както знаем, книгата не само в християнската традиция се възприема като божествен дар, защото помага на хората да съхранят паметта и вярата си. Книга не е просто материален носител на Словото – тя е свещен предмет, който трябва

да се пази свято. Интересен детайл към това възприемане на книгата внася приписката, направена от ръката на поп Стойко Владиславов, бъдещия епископ Софроний Врачански, който в края на своя препис на „Историята“ отправя страшно проклятие към онзи, който се осмели да го открадне.

На трето място, образът на Паисий се очертава в „Предисловието“ като образ на страстен *родолюбец*. Това е малко странно за един монах, служител на вярата, защото християнското учение е универсалистско по своя характер и за него няма значение принадлежността към определен народ. Родолюбието обаче е признак на модерната епоха, в която важна е не само вярата, а и силата на националната общност. В този смисъл родолюбието на Паисий го превръща в *модерен* човек. Това е и основната причина ние да го възприемаме като първия възрожденец, защото основната задача на Възраждането е превръщането на българската общност в модерна нация. И ценностите на тази модерна общност вече не са етническите ценности на кръвта, земята и вярата, а съзнанието за обща история, обща култура, език и герои, за национален идеал и готовност за служене на общностния просперитет. На всичко това родоначалник е именно Паисий Хилендарски, затова и той е толкова важна фигура в историята на българската нация.

Начинът, по който е изградено словото на Паисий, ни го показва и като един *страстен* защитник на тезата си. Той не е хладен мислител, който просто привежда разумни доводи. Той защитава отечеството си, воден от *любов*. Наистина любовта е християнска добродетел, но точно любовта към своя род не е най-типичната християнска любов. Обичта на Паисий е дълбоко свързана и с родната земя, и с хората, които я обитават. Мотивите за много от делата, определили хода на българската история, са обяснени също с чувства - гърците крият храбростта на българите и техните славни дела поради завист и ненавист. Именно своята силна любов иска да внуши Паисий и на читателите, затова и изложението му е толкова емоционално, изградено не като спокойно предаване на информация, а като вълнуващ образ на едно велико минало.

Новите задачи, стоящи пред Паисий, новото разбиране за любовта, новото отношение към знанието и книгата определят и *новия тип авторско самосъзнание*, което той демонстрира в Предисловието и Послеслова на книгата си. Паисий вече не е смиреният християнски книжовник, стремящ се да остане анонимен, защото истинският владетел на Словото е Бог, а книжовникът е само неговата земна ръка. Напротив – Паисий мисли за себе си като за човек, който поема *лична отговорност* за делата си, който се нагърбва да възстанови паметта на общността си и да я

предаде на целия български народ. Неговото слово е *лично*, човешко, а не божествено. Наистина като човек на вярата той използва типичния език на религиозната книжнина, служи си с библейски примери, позовава се на Бога и неговите напътствия. Заедно с това обаче Паисий има самочувствието, че самият той може да бъде пастир и водач на общността, способен е да тълкува божествения промисъл в нужната посока, да напътства и направлява българите, възприемани не само като религиозно паство, но и като обособен народ.

От всички тези ценности, възплътени от образа на Паисий, са лишени неговите противници – онези, които се отричат от своя род и език. Те са „*неразумни*“ и „*безумци*“, което означава, че са лишени от благодатта на знанието. Те не са скромни и самопожертвователни, а горделиви и високомерни. А за християните горделивостта е един от седемте смъртни гряха. Родоотстъпниците не търсят истинските ценности, свързани с духовното, а са се отдали на земното в търсене на богатство и лично преуспяване. Това също са качества, отхвърляни от християнството. Спомняме си от изученото в 8. клас, че самият Исус казва на учениците си: „*По-лесно камила ще мине през иглени уши, отколкото богат да влезе в царството Божие.*“ (Лука 18: 25). Така в Предисловието на Паисий са представени два противоположни примера. Единият, даден от самия него, е пример за следване. А другият, представен от неговите противници, е категорично осъден.

4. ОБРАЗЪТ НА СВЕТА, СЪЗДАДЕН ОТ „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“

В своята знаменита ода, посветена на Паисий, Иван Вазов влага в устата на своя герой думите:

*Най-сетне отдъхна и рече: „Конец!
на житие ново аз турих венец.“*

На пръв поглед това е само художествен похват, защото Паисий пише история, а не житие от познатия тип. Но дали наистина това е така? Не прилича ли по някои свои черти Паисиевата история на традиционното житие, само че описващо живота и подвизите не на отделен светец, а на цял един народ, чийто пример трябва да бъде следван от поколенията?

Спомняме си от изученото в 8. клас, че задачата на житието е да изгради образа на човек (или на група от хора), които поради своята изключителност в следването на вярата трябва да служат за пример на всички следващи поколения. Още в началото на Предисловието Паисий казва: „*Внимавайте вие, читатели и*

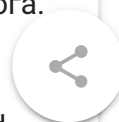
слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род и своето българско отечество и желаете да разберете и знаете известното за своя български род и за вашите отци, и праотци, и царе, и патриарси, и светци – как изпърво са живели и преминали.“ Това изречение е вариант на традиционната формула, с която по време на църковна служба започва четенето на важен текст. С други думи, Паисий съвсем недвусмислено казва на своите читатели и слушатели, които са познавали реда на църковните служби, че им предстои да чуят поучителен текст.

Поставяйки си задача да представи „житието“ на българския народ, Паисий изгражда и съответния образ. Едва ли трябва да очакваме от неговата история да бъде научно достоверна. Той не е разполагал нито със сигурни източници, нито с възможности за научно изследване. Образът на света, изграден от неговата история, е по необходимост *идеализиран*, „житиен“. Затова от всичко, което му е достъпно, той избира онези личности, събития и подвизи, които ще изградят един възможно най-величествен и въздействащ образ на българската история.

Както при всяко житие, в центъра са *героите*. Важно е да се каже, че за Паисий еднакво важни са както *царете* воители, така и *учителите* и *светците*. Всеки от тях е допринесъл по свой начин за изграждане на българското величие, което представя българския народ едновременно и силен, и устремен към знанието, и усърден във вярата. Без някоя от тези съставки образът би бил едностранчив, пък и би представил българите като езичници, а не като християни.

Величието на героите обаче се доказва с велики дела – *деяния* – според църковната езикова традиция. Деянията на царете се заключават в техните *победи* на бойното поле, с които те успяват да покорят нови земи и да подчинят много народи, и най-вече да се противопоставят на вековния си враг – Византия, чиито наследници, гърците, са голямата опасност за българите по времето на Паисий. Важно е обаче да се отбележи, че Паисий обвързва воинските победи с усърдието в изповядването на християнската вяра. Ако има поражение на бойното поле, то е резултат на първо място на някакво отстъпление от вярата. Така например той обяснява падането на България под властта на гърците при цар Самуил с греховете на царя и целия му народ, които се обърнали към арменската ерес (богомилството).

И обратно – победите, величието са резултат от ревностното служене на Бога. Голяма духовна победа според Паисий е съставянето на *славянското писмо* от светите братя Кирил и Методий. Това събитие е представено като велик духовен

подвиг, защото помага на българите по-добре да общуват с Бога, без да зависят от гърци и латинци. Така делото на Кирил и Методий е представено едновременно и като религиозен, и като патриотичен акт.

Същото е значението и на другите **български светци**. Техните религиозни подвизи са продиктувани от ревностното им служене на християнската вяра, но в същото време възвеличават именно българския род, а не някаква абстрактна религиозна общност. Делата на светците показват, че българите са благочестив и усърден във вярата народ, който заслужава уважението на целия останал свят.

Това, на което най-много настоява Паисий в цялата своя „История“, е, че написаното от него, е **истина**. В представите на традиционния човек истината е владение на Бога, докато лъжата - на дявола. Криенето на истината, лъжата, невежеството, които стоят зад заблудата и „безумството“ на родоотстъпниците, според Паисий е дело на дявола. Затова и рисуването на една истинна картина за величавото българско минало е богоугодно дело, което също въздига достойнството на българите. Именно в това Паисий вижда и своя основен принос.

5. МЯСТОТО НА „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ В КУЛТУРНАТА ИСТОРИЯ

Трудно бихме определили значението на „История славянобългарска“, ако я разгледаме само като литературен или научен текст. Ролята, която тя изиграва в историята на българския народ, е много по-голяма. На първо място, тя помага на българите да изградят своето **самосъзнание** и по този начин ги спасява от изчезване като общност. Целият по-нататъшен процес на Българското възраждане би бил невъзможен без началото, поставено от „Историята“ на Паисий.

На второ място, началото, поставено от Паисий, прокарва пътя на неговите **следовници**. За всички, чиято задача е да възкресят знанието за миналото на българите, Паисий е Учителят с главна буква. И не защото неговата книга е научно достоверна, а защото тя задава посока за употреба на историческия разказ. Усилията на всички Паисиеви следовници довеждат до там, че ние днес разполагаме с една задълбочена картина на своето минало с всички възходи и падения, която ни позволява да имаме самочувствието на древен и просветен народ. Без началото, положено от Паисий, това щеше да бъде невъзможно.

На трето място, делото на Паисий дава един въздействащ пример за всеотдайно, безкористно и изпълнено с любов **служене на отечеството**. Без хора, които са готови да пожертват години труд и усилия, българите не биха били народ, заслужаващ уважение. Ето защо делото на Паисий придобива в българската култура значението на своеобразен култ. А ръкописът ѝ, до който се е докосвала

ръката на автора, се възприема като своеобразна *реликва*, обект на почти религиозно преклонение, подобно на това, което хората проявяват спрямо чудотворни икони и мощите на светци.

Всичко това показва, че значението на „Историята“ не може да се изчерпи само с нейното присъствие в литературната история, а се отнася до цялостния духовен живот на българската нация, родила се от усилията на народните „будители“, първият от които е именно Паисий Хилендарски.

ИЗТЕГЛИ

[история славянобългарска](#)

[идеите](#)

[европейско](#)

[просвещение](#)

Подобни материали

[Българинът и българското в „История славянобългарска“ от Паисий Хилендарски \(Предисловие\)](#)

[Паисий Хилендарски \(1722 - 1773\) – Първият възрожденец](#)

[Паисий Хилендарски – „История славянобългарска“ \(Анализ\)](#)

Последно добавени

[Образът на бореца за свобода и правда в поемата "Хайдути" на Христо Ботев](#)

[Образът на бореца за свобода и правда в поезията на Христо Ботев](#)

[ТЕСТ. „Зимни вечери“ – Христо Смирненски. Литература – 10 клас \(Вариант 1\)](#)

[ТЕСТ. Обобщение – \(Просвещение, Романтизъм, Реализъм, Модернизъм\). Литература – 9 клас \(Вариант 3\)](#)

[ТЕСТ. Обобщение – \(Просвещение, Романтизъм, Реализъм, Модернизъм\). Литература – 9 клас \(Вариант 2\)](#)

